

Світлана Іваницька

ТВОРЧИЙ СПАДОК МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО В ОЦІНКАХ СЕРГІЯ ЄФРЕМОВА НА СТОРІНКАХ ЧАСОПISУ «КНИГАРЬ» (1917–1919 РОКИ)¹

Автор ставить на меті ознайомити читача з публікаціями видатного літературного критика, літературознавця, публіциста Сергія Олександровича Єфремова (1876–1939), присвяченими М. М. Коцюбинському та оприлюдненими на сторінках журналу «Книгарь». Це – статті / рецензії «З доби шукання» (1917) та «Нескінчена пісня» (1919), поштовхом до появи яких став вихід у світ перших томів повного зібрання творів визначного майстра слова. Аналіз текстів свідчить, що Коцюбинський як письменник завжди залишався одним із «значущих Інших» у «картині світу» С. О. Єфремова.

Ключові слова: С. О. Єфремов, публіцистика, М. М. Коцюбинський, «Книгарь», «Значущі інші».

Постать Михайла Михайловича Коцюбинського (1864 – 1913) та його письменницький доробок були протягом десятиріч у фокусі уваги Сергія Олександровича Єфремова (1876–1939) – видатного громадсько-політичного діяча, вченого, журналіста, редактора, видавця, академіка Всеукраїнської Академії наук, представника української інтелектуальної та політичної еліти легально-народницького напрямку кінця ХІХ – початку ХХ ст. Виявлення, оприлюднення й вивчення єфремовської документальної спадщини, що зберігається в архівах та в бібліотечних фондах рідкісних видань, є відповідальним та перспективним завданням вітчизняної гуманітаристики. Найменш досліджену частку його друкованого творчого доробку становить публіцистика². «Інвентаризація» цього цінного національного інтелектуального надбання відбувається нині прискоренішими темпами, ніж це мало місце у попередні десятиріччя.

Безперечно, цінним інформаційним ресурсом є літературно-критична публіцистика Єфремова й щодо вивчення творчості Коцюбинського. Вона також дозволяє зрозуміти інтерпретацію Єфремовим постатей своїх «значущих Інших»³, простежити тривкий духовний зв'язок між автором – дослідником й інтерпретатором – і особистостями, про які він писав, надати обґрунтовану відповідь на питання: який саме «слід» та чи інша постать залишила у формуванні світогляду Єфремова, у формулюванні його громадських пріоритетів й наукових ініціатив?

Праці, які Єфремов присвятив визначному українському письменнику, не вельми численні, коли порівнювати, наприклад, з кількістю публікацій, присвячених Т. Шевченку, І. Франку або М. П. Драгоманову⁴. Так, у дореволюційний період діяльності критик подав про нього окремий підрозділ в «Історії українського письменства» (1911 р.) та – з приводу смерті – статтю «Аристократ духа. Ясної пам'яті М. Коцюбинського» (Рада, 1913, № 88). Видрукував на шпальтах популярної щоденної газети «Киевская мысль» (1913, № 150) рецензію на повість «Тіні забутих предків» (Київ-Львів, 1913). У буремні дні Української революції Єфремов відгукнувся в журналі «Книгарь» (№2 за 1917 р.) оглядом на друк брошури М. М. Коцюбинського «Іван

© Іваницька Світлана Григорівна – кандидат історичних наук, доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Запорізького інституту економіки та інформаційних технологій.

Франко» (К.: Криниця, 1917. – 32 с. – ціна 25 коп.)⁵ і двома розлогими публікаціями – «З доби шукання» (1917, №8) та «Нескінчена пісня» (1919, №25-26). Звичайно, висвітлив Єфремов постать письменника і в «Короткій історії українського письменства», яка побачила світ у 1918 р. у товаристві «Криниця». У 1920-ті роки з'явилися такі ґрунтовні праці автора, як: *Єфремов С. Коцюбинський. Критично-біографічний нарис з додатком автобіографії Коцюбинського.* – К.: «Слово», 1922. – 175 с.; *Єфремов С. Михайло Коцюбинський.* – К., Ляйциг, 1924. – 173 с. (Серія «Загальна бібліотека. Літературні характеристики українських письменників»). На замовлення подолян була написана популярна книжечка: *Єфремов С. Михайло Коцюбинський – український письменник / З вступним словом Ф. Маслюка; з ілюстр. В. Сільвестрова.* – Вінниця, 1927. – 16 с. (Серія видань, присвячених пам'яті М. Коцюбинського, №1). Вельми цінним із концептуального боку було й залишається вступне слово С. О. Єфремова «Од редактора» [«Творів» М. Коцюбинського], вміщене в підготованому ним виданні творів письменника (*див.: Коцюбинський М. Твори.* – К., 1928. – Т. 5. – С. 7-17). Єфремовські начерки й розвідки про Коцюбинського захоплюють із перших рядків глибиною осягнення особистості і трагічної долі майстра, інтуїтивним відчуттям неповторності його творчого стилю та художньої еволюції. Здається, ніхто краще Єфремова так і не написав про Коцюбинського...

У той же час зазначимо, що публікації Сергія Єфремова на сторінках журналу «Книгарь», присвячені Коцюбинському – «З доби шукання» (1917) та «Нескінчена пісня» (1919)⁶, відомі значно менше, ніж його «Історія українського письменства» або критично-біографічні начерки. Предметом обговорення в цих рецензіях став вихід у світ перших томів повного зібрання творів Коцюбинського, що започаткувало київське видавництво «Криниця». Одночасно Єфремов подав стислий огляд творчого шляху письменника. Ці тексти свідчать, що студії над творчістю Коцюбинського займали важливе місце в інтелектуальному житті Єфремова. Ставимо на меті репрезентувати перед зацікавленим читачем вищезгадані маловідомі тексти Єфремова, прокоментувавши їх у контексті теорії епістемологічного конструктивізму.

«Книгарь: літопис українського письменства» виходив з вересня 1917 до березня 1920 в Києві у видавництві «Час»; редакторами були Василь Королів-Старий (1917, ч. 1 – 1919, ч. 18) та Микола Зеров (1919, ч. 19 – 1920, ч. 31)⁷. Завданням цього авторитетного критико-бібліографічного місячника було подавати анотативно-рецензійні відгуки на українські видання й обговорювати поточні книговидавничі проблеми. Єфремов активно співпрацював із цим виданням⁸. Припинив часопис своє існування навесні 1920 р. з приходом в Україну радянської влади та наступом більшовиків на свободу преси. За підрахунками фахівця з соціальних комунікацій Т. С. Гринівського, за весь час існування в «Книгарі» було прорецензовано 1093 видання, а це більше третини усіх друкованих творів, що побачили світ в Україні за ці роки⁹. До роботи було залучено понад 500 критиків. Як зазначав знавець національної преси А. П. Животко, «журнал цей розгорнувся в книголюбський орган ширшого характеру. Крім широко поставленого відділу «Критики і бібліографії» на його сторінках з'являється довга низка цінних статей на теми книгознавства, журналістики і літератури»¹⁰. На думку Миколи Зерова, рецензії в «Книгарі» швидше мали характер «рецензій-обговорень», а не «рецензій-анотацій»¹¹. Проблемні, великі за обсягом рецензії-статті становили близько 10–15 відсотків від загальної кількості в журналі. Часто рецензії сягали таких розмірів, що їм було затісно у «Критиці і бібліографії». Тоді їх уміщали в статейному відділі¹². Саме такими – розгорнутими, гострими, захоплюючими, високопрофесійними – були й єфремовські рецензії, присвячені творчості Коцюбинського.

Розпочавши з тези про те, що «популярність Коцюбинського не дорівнює його славі», Єфремов прослідковує головні тренди в розвитку художнього мислення й стилю Коцюбинського: від етнографічно-реалістичної манери до метафоричного, імпресіоністичного і психологічного письма. Як уявляється, перша праця Єфремова – «З доби шукання», стилістично й змістовно перегукується зі вступом до монографії про Коцюбинського, виданої в 1922 р. А «Нескінчена пісня», вірогідно, ближче до змісту й спрямованості «Історії українського письменства». Також знаходимо

спільні відлуння і варіації, ідеї й фрагменти з текстом «Од редактора» до т. 5 «Творів» Коцюбинського. Аналіз текстів свідчить, що Коцюбинський як письменник завжди залишався одним із «значущих Інших» у картині світу С. О. Єфремова.

Рефлексії щодо творчої спадщини Коцюбинського (прозові твори, вірші, пресові праці, листи, начерки) спонукали Єфремова до застосування історико-порівняльного й психологічного методів, підвищили увагу до естетичних критеріїв в оцінці літературних явищ, а в 1920-ті роки, в добу українізації – підштовхнули до участі у проєкті Державного видавництва України (1922–1925 рр.), який передбачав видання 10-ти томів спадщини майстра. Світ побачили лише п'ять, до яких Єфремовим були підготовані детальні коментарі та супровідні статті. До речі, в тексті «Од редактора» він знову повертається до критики «першого посмертного видання» Коцюбинського, яке здійснила «Криниця» в 1917-1918 рр., та згадує його численні огріхи («якраз і найбільше з редакційного боку: пропуски, псування тексту, неповність і т. ін.»)¹³. Готував він також до друку й багатий епістолярій письменника, про що у 1920-ті рр. неодноразово згадував на сторінках своїх потаємних щоденників та в листах до Є. Х. Чикаленка. Наступ сталінського тоталітарного режиму, цензурні перепони, фінансові труднощі, в подальшому – арешт й засудження Єфремова по сфальсифікованому процесу «Спілки визволення України» стали на заваді успішній реалізації цих масштабних задумів.

Тексти статей / рецензій С. О. Єфремова зі сторінок журналу «Книгарь» подаються згідно з правилами тогочасного правопису, зі збереженням усіх мовностилістичних особливостей авторського тексту. Примітки, які там є, зроблені особисто самим критиком і публіцистом.

З ДОБИ ШУКАННЯ.

Стаття Сергія Єфремова.

382, 383 М. Коцюбинський. – Твори. Том перший, ст. 189; том другий, стор. 165. Видавництво «Криниця». Київ, 1917 – 1918. Ціна по 2 карб. 50 к. за том

Популярність Коцюбинського не дорівнює його славі. Кожне на Україні знає цього великого й оригінального майстра слова, але – на диво – його читали мало, далеко менше, ніж, напр., Винниченка. Перший том творів Коцюбинського, що вийшов р. 1903-го, ще недавно можна було знайти в книгарнях, і до письменників «ходких» Коцюбинський ніколи не належав. Він був вищий від тієї звичайної публіки, що звикла пити з криниці українського письменства; оцінити його по заслугі могла тільки невеличка купка тоді більш розвинених читачів, – загальна ж маса знала, що єсть такий письменник, але ставилась до його досить холодно і не у його шукала відповіді на свої пекучі питання. І мені здається, що читач Коцюбинського ще прийде, що він тільки тепер починає народжуватися, – той читач, який зробить справжню популярність цьому імені, який не тільки поставить на полицю його твори, а й читатиме їх та перечитуватиме, слідкуючи, як ріс та розгортався цей талант і які переходив він стани в своєму розвитку.

Путь Коцюбинського була трудна, і художник не одразу знайшов себе, не одразу потрапив на свою власну стежку й опанував свою позицію в письменстві. Писав він взагалі не багато, не часто нагадував про себе читачам, видимо обробляючи пильно кожну свою нову річ. Він немов сам почував ту свою самотність, що «болісним і гордим покриком» прорвалася була вже геть пізніше. І на початку своєї літературної діяльності, в тих творах, що увійшли і в перший, а почасти і в другий томи нового видання, він немов шукав того звичайного читача, запобігав його уваги, силкувався вийти на люде, принатурюючись до загального тону, який панував тоді в українському письменстві. На початку 90-х років, коли вийшов на літературну арену Коцюбинський, у нас ще цілком і неподільно панувала та етнографічно-реалістична манера, якої найкращими заступниками були небіжчик Левицький та Мирний, особливо перший, більш відомий серед українського громадянства. І Коцюбинський свою роботу починає під виразним впливом цієї манери і так її засвоює, що подекуди навіть у дрібницях, аж до поодиноких виразів, видно наслідування повістям та оповіданням

Левицького. Найвиразніше може пробивається це в найбільшому з творів першого тому, в повісті «На віру» та в оповіданні «Ціпов'яз»; озивається і в пізніше написаному «Для загального добра» та й у всіх дрібніших оповіданнях, написаних у 1890-х роках. Питання про народ та «мужицьку долю», ота вічна «життєва загадка», чому «для мужиків нема щастя на землі» – займає не тільки героїв Коцюбинського, а й самого автора цієї першої доби його діяльності. Робота тяжка, залежність од форм мизерного животіння, ота «власць землі» та хазяйства, скупі радощі, як що пощастить хоч знайти «другу половину свою» в любому подружжі, але далеко частіш незлагода навіть у семьї, спарованій на підставі самих господарських потреб – ось що найдужче притягає увагу в Коцюбинського, якого представлено в перших двох томах його творів. Мало не все перше десятиліття письменницької діяльності Коцюбинського можна звести до його ж таки характеристики героя з повісті «На віру»: «Він глибоко пересвідчився, що Бог не дав долі мужикам, що для мужиків нема щастя на землі. *Pis vin – росло і дужчало з тім те пересвідчення*». І воно, це пересвідчення росте й дужчає і переймає собою перші томи творів Коцюбинського, досягаючи вершка в оповіданні «Ціпов'яз». «Чого ж це Бог сотворив одного чоловіка, а не двох: пана й мужика? чого це так? чого?» – ці «дурні питання» посіли тоді були і «ціпов'яза», й самого автора. Він, ціпов'яз, «любив землю, як пташка повітря, риба – воду. Та й що варт селянин без землі? Усе одно, що пташка без повітря, риба без води». І от «розпалена уява Семенова переносить його в пришлі часи, в тії часи, коли людям стане тісно на своїх ґрунтах, коли, зубожілі, голодні, вони враз з усіх грудей скрикнуть: «смерти нам, або поля». І сам автор лине з своїм героєм у ті майбутні часи, коли це прийшло вже, – прийшло і для його самого вилилося в ті чудові і разом жакливі картини, які Коцюбинський пізніше дав нам у нарисах «*Fata morgana*». «Голодні зворохоблені лави, повні розпуки й зневірря ринуть на багатих, на тих, то мають ґрунта необмежні, що не знали досі голоду й холоду. Ламається всяка правда, розливається море крови людської і не спинити тоді тієї колотнечі, як не спинити хуртовини, не спинити зливи, що затоплює землю, клекоче бурчаками, руйнує греблі й усе, що на дорозі»... Уява художника часто попереджає міркування політика.

Але вже тоді до старої манери Коцюбинський починає нових красок докладати. Манера ця була занадто вузька й тісна для його, він у їй не вміщався. Пізніше він і зовсім виросте з неї, скине її, як тісну одіж, тепер же пробує розтягти її на міру свого художнього зросту. Він, напр., перший, – далеко раніш од Горького, – змалював демоничного босявку («Помстився»), одного з категорії «колишніх людей» з їхньою специфічною філософією, що щастя тут, у цій баньці пиватенькій на дні спочиває. Він узяв, під сумнів «те проблематичне загальне добро», яке вагою своєю падає на темний люд і лишає в серцях у його саму зненависть («Для загального добра»). Він пробує увійти в глиб психики й настроїв людських і уложити їх у ясну гаму звуків («На крилах пісні»). Він обертається до людської нікчемности й аналізує її життєві прояви («Поєдинок», «Лялечка») ... Сама навіть екзотичність сюжетів Коцюбинського, отой, напр., молдаванський побут, показує, що в звичній українській тільки сфері було б тісно художникові такої міри, як Коцюбинський. І вже в перших його творах – блисне яке-не-будь несподіване порівняння, осяйний образ, що нагадують справжнього Коцюбинського, того, яким він зробиться вже незабаром. Але поки що – він ще весь у майбутньому, він шукає. І шукаючи, росте на силах сам. І як перші ознаки того, що він знайшов і виріс, маємо прекрасний нарис «В путах шайтана», ясну й прозору «акварелю» – «На камені» і незрівняний психологічний етюд «Цвіт яблуні». – Надто останній. Він вводить нас живцем у лабораторію художника й показує, як талант «дивиться» його очима, як «ненажерливою пам'яттю письменника» вбірає в себе події, як шукає й становить поруч себе світло й тіні і укладає все те в душі – «як матеріал»... Доба шуканнів скінчилась. Великий художник народився...

• • •

Не хотілося б, але мушу сказати скільки слів про деякі непорозуміння, що викликає оце видання «Криниці». Ми не знаємо плану видання. Маємо том перший і другий –

значить, будуть і далі, – отже де мабуть повне зібрання творів Коцюбинського. За його могли б ми тільки подякувати видавництву. Далі, видавництво укладає видання ніби хронологічно. Це знов же добре, бо щоб зрозуміти Коцюбинського, треба з ним разом перейти етапи його етапи розвитку. Але чому, в такому разі, в першому томі маємо «Для загального добра» (написане р. 1895-го) і не маємо «Ціпов'яз» (датовано: січень 1893)? Два роки для Коцюбинського – великий час і перспективу вже порушено. Але єсть дещо ще гірше. Видання це не повне, бо видавництво не подбало про текст творів Коцюбинського. Напр., наведеної у мене характеристики Гната з повісти «На віру» читач у виданні «Криниці» не знайде. Чому? Певне тому, що видавництво просто передрукувало цю повість з видання 1903 року, а коло того видання попоходила цензорська рука. Я не зв'язав усього тексту «Криниці» з закордонними виданнями, але думаю, що це не єдиний пропуск, і треба, щоб хоч у дальших томах таких огріхів не було, щоб видавці не зв'язались на цензурні видання, а й доложили деякої, мінімальної правда, праці – поновити те, що вигриз з творів Коцюбинського справжній зуб лютото часу. Препарованого Коцюбинського давати не годиться.

Вперше опубліковано: Книгарь. – 1917. – №8. – Стб. 438-441.

НЕСКІНЧЕНА ПІСНЯ *.

Стаття С. Єфремова.

«Цим – п'ятим і останнім томом закінчуємо ми своє видання творів М. Коцюбинського, – поясняє видавництво в передмові до V-го тому. Первісний план видавництва був значно ширший. Наше товариство хотіло дати до рук читачеві видання повне і критично оброблене – хотіло установити текст кожного оповідання, включити всі недруковані твори, зібрати статті і критичні замітки, і, які можна дістати, листи покійного письменника». Цей план лишивсь невиконаним, видавництво дало тільки частину літературної спадщини, а саме ту, що належить до сфери красного письменства, та й то не всеньку (нема, напр., хоч не багатьох, але для Коцюбинського цікавих спроб віршованої поезії). Те ж саме треба сказати і щодо «критичности» цього видання: редакторської руки, як я вже зазначив у статті з приводу двох перших томів**, бракувало цілком, і тому це видання можна вважати просто за передрук попередніх, без жадної перевірки й установки текста, без потрібного для ридання таких майстрів слова, як Коцюбинський, піетету. Хоча б як дивились ми на ті причини, які в передмові за оправдання виставляє видавництво, але мусимо признати, що добре видання творів Коцюбинського то ще справа будуччини. Видавництво «Криниця» обіцяє взятись до його «не в довгому часі», дуже бажано, щоб воно перемогло теперішні труднощі друкарської техніки й виконало свою обіцянку, справді не обаряючись. Поки ж що поговоримо про те, що маємо.

Перші два томи творів Коцюбинського показують ту добу шукання, що пережив наш великий майстер слова в своїй літературній еволюції. Деякий матеріал до того шукання маємо і в дальших томах. Найвиразніше це одбилося в дрібниці «Сон», позначеній 1904 роком (т. V).

Снилось мені чи ж снилось мені?

– що в грудях у мене лиш половина серця.

І де ж друга? – мучився я.

А та, що лишилась, билась трівожно в грудях і у калатанню кожнім чув я жадливий та владний голос:

Шукай!

І я шукав.

• • • • •

І так було довго, і так було завжди...

Та коли врешті настала зима, коли на голову мою впав перший сніг, я знайшов те, що шукав.

* №1013,1015 М. Коцюбинський. – Твори. Т. III – V. Вид. тов. «Криниця», 1918.

** Див. «З доби шукання», – Книгарь, ч.8.

Коцюбинський письменник знайшов себе, знайшов «другу половину серця», і з під пера його вийшли нарешті ті твори, якими він себе вкоронував як дозрілого майстра слова, як художника, що зазирнув глибоко в людську душу й дав нев'януці зразки творчості. Розумію такі твори, як «Intermezzo», «Тіні забутих предків», «Хвала життю», «На острові», «Сон» (другий), «Сміх», «Невідомий», «Persona grata» і ін. В них Коцюбинський, можна сказати, цілком пориває з реалістичною манерою першої половини своєї діяльності: там йому було тісно, і стара одежа сама собою спала з його плеч, скоро він виріс до справжньої своєї міри. Тепер це імпресіоніст, що цікавиться найдужче тими вражіннями, які справляють на вразливу душу художника як події внутрішніх переживань, так і контури, краски й згуки околиць світа. Реальні і навіть дражливо реалістичні деталі його творів – згадаймо «круглі зади» з оповідання «В дорозі»^{***} або дівчат з «Intermezzo»: «брудних, негарних, з обвислими грудьми, кістлявими спинами» ані трохи не заважають цьому прозиранню художника у внутрішню істоту річей, перевазі для його ніби скороминущих, але по суті тривких вражіннів над скаменілими подіями околиць світа. Навпаки, реальні деталі тільки тим дужче підкреслюють зазначену різницю та контрасти, нагадують усіма голосами, що істота життя для художника не в них, а в тому, що вони собою виявляють. Може найкраще одбилоса це в одному з останніх творів Коцюбинського «Сон» (т. IV-й). Що-ранку герой починає свій день з однієї сцени: «жінка спустила з постелі ноги, голі і білі, наче застигле сало, і смачно, трохи хрипло зі сну, оповідала, що їй снилось». Це деталь. Деталь до страшного висновку, що, раз заклонувшись у голові, потроху ріс і зміцнявся и нарешті вилився в жахливе признание: «Вона не вмiла шанувати життя, оберегати його красу. Що-далі закидала його тільки дрибним, непотрібним, тільки грузом життя, аж зробила з нього смітник. Поезія жити не може на смітнику, а без неї життя – злочин». І між тією дрібною деталлю і страшним висновком лежить ціла гама переживань, герой силував себе – з сфери огидної дійсності втекти в ясний світ мрій; він створив собі той світ з матеріялу, що дали вражіння колишнього. Обидва світи – правдиві і реальні. Але першого потрібно Коцюбинському тільки на те, щоб краще одтінити, щоб показати, що людина може і повинна тікати з смітників життя і створити собі нехай світ мрії, але такий, у якому вона жила б гарним і повним життям, без того непотрібного грузу і ще непотрібнішого для повного життя спокою, без мертвотної застиглості на здобутому.

Коцюбинський, як художник, знайшов себе, але не заспокоївся на знайденому, на «здобутому на власність». Отой «жадливий та владний голос – шукай!» – не давав йому застоятись на одному місці. «І так було довго, так було завжди»... Та величезна трагедія цього великого художника в тому, знайшов він другу половину свого серця пізно – коли врешті настала зима, коли «на мою голову впав перший сніг», коли сили вже вичерпалися і художникові лишалоса «підняти очі до гори, до білого снігу, і зором зацькованого звіря благати його: іди... іди... спадай і покрій на віки» («Сон», т. V). Коцюбинський сам був свідомий своєї трагедії, – принаймні справді щось од «зацькованого звіря» вчувається в тій лаконичній фразі – «На острові» не скінчене – якою він урвав свого передостаннього листа до д. М. Могилянського****. Так те оповідання й лишилось не скінченим, як не скінченою треба вважати мабуть і всю літературну діяльність Коцюбинського. Він знайшов чого шукав, але знайденого не виявив, але останнього свого слова не сказав і заніс з собою в передчасну могилу найкраще з того, що повним вже цвітом розцвіталоса в його душі. Творчість Коцюбинського – це не скінчена, а урвана пісня, урвана на півслові і буквально, і в ширшому розумінні і погляду тих можливостей, яких аж тоді вже мало право од його чекати світове письменство.

Пішов зимовий сніг і покрив їх «на віки».

Вперше опубліковано: Книгарь: Літопис українського письменства. – К.: Час, 1919. – Ч. 25-26. – Стб. 1681-1684.

^{***} Ті «зади» Коцюбинський спеціально пояснює в одному з листів до М. Могилянського: «я зумисно ужив те грубе слово... Мені хотілось цим грубим словом ударити читача, підчеркнути всю гидоту психічної реакції обивателя після хвильового підйому». Див. «Наше минуле», 1918 р., кн. II, стор. 62.

^{****} «Наше Минуле», 1918, кн. II, стор. 85.

1. Підготовка до друку цих матеріалів уможливлена за підтримки гранту Канадського інституту українських студій Альбертського університету 2012-2014 рр. (з Вічного фонду ім. Михайла і Дарії Ковальських).

2. Детальніше див.: Іваницька С. Г., Єрмашов Т. В. Постать Сергія Єфремова – публіциста в українській пострадянській гуманітаристиці // Українська біографістика. – К., 2013. – Вип. 10. – С. 282-308.

3. Іваницька С.Г. Михайло Драгоманов як «Значущий інший» у світосприйманні Сергія Єфремова (1890-ті – 1920-ті роки) // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – Вип. XXX. – Запоріжжя: ЗНУ, 2011. – С. 237-244; Її ж. Сергій Єфремов versus Богдан Кістяківський: полеміка навколо «політичної спадщини» Михайла Драгоманова (історіографічний аспект) // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – 2011. – Вип. XXXI. – С. 309-319. Стосовно термінів зазначимо, що поняття «значущий Інший» (significant Other) уведено до наукового обігу в 30-х рр. XX ст. американським психіатром Г. Салліваном. З погляду прихильників епістемологічного конструктивізму А. Шюца, Т. Лукмана, П. Бергера, «конструювання дійсності» неможливе без «значущих Інших» – обмеженої кількості близьких і важливих для нас людей, реальні чи уявні діалоги та взаємодія з якими (та й саме існування яких) дає нам змогу орієнтуватися у житті, усвідомлювати нашу значимість і місце в світі, оцінювати свої та чужі вчинки, наполягати на певних цілях і цінностях [Бергер П. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания / П. Бергер, Т. Лукман. пер. Е. Руткевич. – М.: Медиум, 1995. – С. 254]. Психолог А. В. Петровський пропонує вісім моделей «значущого іншого», з яких перша – це образ «кумира»: «хтось, найбільш емоційно привабливий, обожнюваний, незаперечно авторитетний, але той, що, можливо, не має при цьому скільки-небудь значимого інституціонального статусу» [Петровский А. В. Трёхфакторная модель значимого другого // Вопросы психологии. – 1991. – № 1. – С. 7–186].

4. Публіцист тяжів до певних постатей із «українського національного пантеону». На підставі статистичного аналізу спису праць С. О. Єфремова 1896 – середини 1919 рр., опублікованого в «Записках історико-філологічного факультету відділу ВУАН» (1923, кн. II–III), можна виокремити як пріоритетні передусім імена Тараса Шевченка (81 публікація), Івана Франка (32 публікації), Михайла Драгоманова (27), Володимира Антоновича (14), Бориса Грінченка (18), Василя Доманицького (10), Миколи Лисенка (8), Олександра Кониського (6). І це – не рахуючи нарисів і згадок про багатьох із них в «Історії українського письменства». Слід також пам'ятати, що існує певна кількість публікацій 1920-х років, які не увійшли в цей перелік.

5. Фактично – реферат, читаний письменником у 1908 р. на засіданні Чернігівської «Просвіти». Коментуючи цей текст, Єфремов писав у «Книгарі»: «Безперечну цінну має реферат небіжчика Коцюбинського. Великий художник слова не прокладає тут нових шляхів, не дає якое оригінального погляду на Франкову творчість, – він іде слідом за тим, що ми вже мали в літературі про Франка. Але Коцюбинський зумів дати виразний і правдивий портрет літературний свого товариша, – портрет, написаний з любов'ю і властивим авторові образним стилем. «Вам, – каже Коцюбинський, – стане тепло й ясно од світла його (Франка) очей, а його мова здається не словом, а сталлю, що б'є об кремій і сипле іскри». І коли читачеві справді робиться «тепло й ясно» од погляду на Франкову постать, то спричинився до цього й автор реферату».

6. Єфремов С. З доби шукання: М. Коцюбинський. – Твори. Том перший, ст. 189; том другий, стор. 165. Видавництво «Криниця». Київ, 1917 – 1918. Ціна по 2 карб. 50 к. за том // Книгарь: Літопис українського письменства. – К.: Час, 1917. – №8. – Стб. 438-441; Єфремов С. Нескінчена пісня // Книгарь: Літопис українського письменства. – К.: Час, 1919. – Ч. 25-26. – Стб. 1681-1684.

7. Гринівський Т. С. Часопис «Книгарь» як осередок вивчення видавничої справи в Україні періоду визвольних змагань (1917-1920 рр.): автореф. дис. ... канд. наук із соціальних комунікацій: 27.00.05. – К.: б. в., 2008. – 20 с.

8. Олійник В. Публікації Сергія Єфремова у журналі «Книгарь» 1917-1918 років // Журналістика: наук. зб. / Ред. В. Різун, Н. Сидоренко. – Вип. 2 – К.: Видавництво Інституту журналістики, 2003. – С. 155-159.

9. Гринівський Т. Рецензія як основний жанр на сторінках часопису «Книгарь» // Вісник Київського національного університету ім. Т.Шевченка. – К.: КНУ, 2010. – Вип. 17: Журналістика. – С.25-26.

10. Животко А. П. Історія української преси / Упоряд., авт. іст.-біогр. нарисів та приміт. М. С. Тимошик. – К.: Наша культура і наука, 1999. – С. 269

11. Зеров М. В справі критично-бібліографічного журналу // Бібліологічні вісті. – 1925. – № 1/2. – С. 123.

12. Гринівський Т. С. Рецензія як основний жанр на сторінках часопису «Книгарь». – С. 26.

13. Єфремов С. Од редактора // Єфремов С. Вибране: Статті, наук. розвідки, монографії. – К.: Наукова думка, 2002. – С. 311.

Автор ставит своєю метою ознайомити читача з публікаціями видаючогося літературного критика, літературоведа, публіциста Сергія Александровича Єфремова (1876-1939), присвяченими М. М. Коцюбинському на сторінках журналу «Книгарь». Це – статті / рецензії «Времена исканий» (1917) і «Неоконченна пісня» (1919), по приводу появи яких став вихід в світ перших томів повного зібрання творів Коцюбинського. Аналіз текстів свідчить, що Коцюбинський як письменник завжди залишався одним з «важливих Інших» в «картині світу» С. А. Єфремова.

Ключові слова: С. А. Єфремов, публіцистика, М. М. Коцюбинський, «Книгарь», «важливі Інші».

Svetlana Ivanytska

Creative inheritance of Mykhaylo Kotsyubynsky in the assessments Serhiy Yefremov on the pages «Knigar» (1917-1919 years)

The purpose of the article is to familiarize the reader with the publications of outstanding literary critic, literary critic, essayist Sergei Alexandrovich Yefremov (1876-1939), which were initiated by Kotsyubynsky and have appeared in the pages of «Knigar». «Knigar: chronicle of Ukrainian literature» published in September 1917 and March 1920 in Kiev the publishing house «Time». S. Yefremov has actively cooperated with the magazine, published book reviews, annotations, reviews of Ukrainian books and brochures. This is articles / reviews «Since the searchings» (1917) and «Unfinished Song» (1919), in which the subject of discussion was the issue of the first volumes of the complete works Kotsyubynsky. The texts indicate that Kotsyubynsky as a writer always been one of the «significant Others» in the Yefremov's «worldview».

The journalistic heritage S. A. Yefremov's is a significant body of works of different genres (advanced editorials, reviews the political and literary life, reviews, obituaries, polemical speeches, satires, essays, pamphlets agitation and propaganda nature), most of which remain inaccessible to researchers and the general public. Active work on identifying, organizing, annotating and publishing Yefremov's journalism is required. Priority treatment to the texts and subjects in the field of Biography Studies is highly desirable. The article highlights the potential of the information rich, high socio-political, moral and aesthetic values, a significant proportion of Biography Studies in a journalism S. O. Yefremov.

Texts of articles / reviews Yefremov devoted to M. Kotsyubynsky – «Since the searchings» (1917) and «Unfinished Song» (1919) – in the pages of «Knigar» are presented in this publication according to the rules spelling that period and while retaining all features of the linguistic style of the author's text.

Keywords: S. A. Yefremov, journalism, M. M. Kotsyubynsky, «Knigar», «significant Others».